

УДК 341 (477)

УКРАЇНЬСКА НАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Пильгун Н.В., к. ю. н.,
доцент кафедри теорії та історії
Національний авіаційний університет
Вишновецький А.В., студент
Національний авіаційний університет

Досліджуються питання формування та консолідації української нації у контексті сучасних державно-політичних процесів. Охарактеризовані історико-теоретичні засади етнопатриотичних процесів і відродження нації. Здійснено аналіз процесів формування та консолідації нації в єдності економічного розвитку країни, змін у соціальній структурі, функціонування та відродження мови як консолідуючого фактора, національної ідеї – основи державотворення, етнопатриотичної свідомості – передумови формування та консолідації нації.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, нація, українська нація, український народ.

Исследуются вопросы формирования и консолидации украинской нации в контексте современных государственно-политических процессов. Характеризуются историко-теоретические основы этнопатриотичных процессов и возрождения нации. Осуществлен анализ процессов формирования и консолидации нации в единстве экономического развития страны, изменений в социальной структуре, функционирования та возрождения языка как консолидирующего фактора, национальной идеи – основы государственного строительства, этнопатриотичного сознания – предпосылки формирования и консолидации нации.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, украинская нация, украинский народ.

Pylgun N.V., Vyshnovetskyi A.V. UKRAINIAN NATION AND ITS INFLUENCE ON THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY FORMATION

Problems of the Ukrainian nation formation and consolidation in context of modern state and political processes are researched in the article. The author defines historical and theoretical foundations of ethnonational processes and renaissance of nation, analyses processes of formation and consolidation of nation by unity of economic development of country, changes in social structure, functioning and renaissance of language as a consolidating factor, national idea as a base of statehood, ethnonational consciousness as a precondition of formation and consolidation of the nation.

Key words: civil society, state, nation, the Ukrainian nation, the Ukrainian people.

Постановка проблеми. Система державотворення в Україні підпала під глибинні політико-соціальні зміни, що відчуються у суспільстві в умовах неоголошеної війни, та зміни у структурі суспільної і безпосередньо морально-правової свідомості особи. На формування державницької позиції у сучасних умовах важливу роль відіграє саме українська нація та її ставлення до тих подій, які відбуваються у країні. Досліджувана тема є досить актуальною як з точки зору історико-теоретичних аспектів, так і правових. Щодо практичної реалізації, то останнім часом весь світ відчув і побачив патріотичні прояви української нації та її боротьбу за свободу і незалежність.

Ступінь розробленості проблеми. Найбільший вплив на сучасне розуміння нації в її модерністському тлумаченні зробили ідеї К. Дойча, Е. Гелнера, Б. Андерсона, Е. Сміта. Серед українських вчених варто відзначити дослідження А.М. Колодія, Г.В. Касьянова, Є.К. Бистрицького. Водночас робіт, які б науково обґрунтовували формування та консолідацію української нації у контексті сучасних державно-політичних процесів, сьогодні бракує, що й зумовило вибір теми цієї публікації.

Метою статті є проаналізувати процеси формування та консолідації нації в єдності

економічного розвитку країни, змін у соціальній структурі, функціонування та відродження мови як консолідуючого фактора, національної ідеї – основи державотворення, етнопатриотичної свідомості – передумови формування та консолідації нації.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні так і немає одностайних наукових тверджень щодо поняття «нація». Нація (лат. natio – плем'я, народ) – полісемантичне (багатозначне) поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот індустріальної епохи.

Більшість учених до істотних ознак нації, як правило, «відносять спільність території, мови, культури, економічних зв'язків, психологічних особливостей, самоідентифікаційних характеристик тощо» [1, с. 396].

Існують два основні значення терміна:

1) політична спільнота громадян певної держави – політична нація (нація-держава) – це сукупність політично суб'єктивних громадян, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації – національної держави. Нація визначається як основний державотворчий елемент, джерело державної влади та носій державного суверенітету. Часто вживається як синонім терміну держава, коли мається на

увазі її населення, наприклад, для посилення на «національні» університети, банки та інші установи;

2) етнічна спільнота (етнос) – спільнота, яка має спільне історичне походження, з єдиною мовою і самосвідомістю (як особистим відчуттям «національної ідентичності», так і колективним усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших), власною державністю або прагненням до її створення. У цьому значенні фактично є синонімом терміну народ.

А.М. Колодій визначає націю як етнополітичну спільноту, якій притаманний високий рівень консолідації та самоусвідомлення, включеність у політичне життя, творення або прагнення до творення власної держави [2, с. 3].

Таким чином, еволюція терміна призвела до того, що формулювання якогось універсального визначення «нації» стало неможливим, хоча й бажаним, принаймні для науковців. Цілком очевидно, що «універсальне» визначення нації як людської спільноти, якщо воно претендує на повну змістовність, має містити як мінімум мовні, культурні, територіальні, економічні, соціальні, соціально-психологічні й політичні характеристики. Проте жодна з цих характеристик не може претендувати на перевагу [3, с. 40].

Із зазначеного вище аналізу розуміння поняття «нація» можна виокремити критерії, наявність яких засвідчує її існування: спільна держава та спільна чітко визначена територія; історично сформовані почуття спільності і колективної самосвідомості щодо минулого та бажання спільного життя в теперішньому та майбутньому; культурна спільність (література, мистецтво, способи мислення і поведінки, звичаї) та спільна мова; спільна національна пам'ять та історія. Але жодна з цих ознак не може відігравати роль основного чинника для всіх національних спільнот, проте необхідним є їх неповторне поєднання.

Одна з головних ознак сучасного українського суспільствознавства полягає в тому, що не існує згоди щодо поняття «українська нація», від якого можна було б відштовхуватися в конкретних (історичних, соціологічних тощо) дослідженнях. За цієї ситуації дослідники або ж взагалі не дають визначення, покладаючись на те, що з їхньої системи аргументів аудиторія сама зрозуміє, про що саме йдеться, або формулюють «робоче визначення», пристосоване до конкретних аналітичних завдань, або ж запозичують чиесь визначення.

У державно-нормативних документах, зокрема в Конституції України, таке поняття як «українська нація» не визначене, хоча й уживається разом з терміном «український народ», у рамках якого об'єднуються «громадяни України всіх національностей». Цілком очевидно, що на момент ухвалення Основного закону в термін «нація» вкладався переважно етнічний зміст (принаймні такий стереотип переважав і, очевидно, переважає у масовій свідомості), концепція «нації» не пов'язувалася з концепцією громадянства. Цей підхід і досі відчувається в деяких наукових розробках. «Українська нація» у такому розумінні – це, передусім, етнічно-культурна, мовна спільнота. При цьому досить часто по-

няття «український народ» і «українська нація» отожденоються.

Поряд із цим підходом існує також й інша версія – «українська політична нація». Вона базується на громадянському розумінні «нації», коли належність до спільноти визначається громадянством індивіда і наближається до моделі «нації», що ґрунтується на понятті «народного суверенітету». Цікаво, що й у цьому випадку поняття «український народ» чи «народ України» також можуть використовуватися як відповідники терміна «українська нація», але вже зовсім у іншому значенні.

Отже, існують дві концепції розуміння нації: етнічна і політична.

Більш високою фазою розвитку нації є нація політична, тобто згуртування у спільних інтересах в одній державі різнокультурних громад на основі рівності громадянських прав та взаємоповаги [4, с. 128]. До політичної нації в Україні належать українці, росіяни, білоруси, румуни, угорці, євреї, кримські татари та інші етнічні групи.

На думку М.М. Розумного, поняттям політичної нації позначається певний рівень інтегрованості спільноти, для якого характерні: а) наявність національної державності; б) повнофункціональна політична система, що має власні механізми самовідтворення та загальновизнані правила для суб'єктів політичного життя; в) суспільний консенсус стосовно ключових питань національної ідентичності, основних цінностей і стратегічних орієнтирів національного розвитку; г) утвердження принципу громадянства й неухильне дотримання рівності громадян. Автор вважає, що саме формування політичної нації є визначальним чинником соціальних, політичних і певною мірою навіть культурних процесів у сучасній Україні. Ключову роль у цьому формуванні відіграє становлення спільної ідентичності та інститутів політичної влади загальнонаціонального рівня. Визначеність стосовно цих феноменів формує свідомість сьогоденішнього громадянина України. Його участь в органах місцевої самоорганізації, локальних ініціативах, корпоративних рухах, набуття ним регіональної, класової чи корпоративної ідентичності не замінює собою процес національно-громадянської ідентифікації [5, с. 9, 10].

Особливо можна підкреслити те, що українці, як етнічна нація, не надають особливо-го забарвлення стратегічній державницькій політиці та системі державотворення в цілому. Становлення української політичної нації можливе тільки на загальноцивілізаційних принципах громадянського суспільства, і саме тоді, коли будуть створені економічні, соціальні та морально-культурні умови. Саме нації, народу України під силу вивести із кризи всі сфери життя: економіку, науку, освіту, культуру та підняти на більш якісний рівень українську мову, гарантувати вільний розвиток російської мови, як мови міжнаціонального спілкування, мов національних меншин, стимулювати прагнення вивчати іноземні мови, передусім європейських країн. Щодо головних цінностей загальногромадянської ідеології, то ними могли б ста-

ти відчуття відповідальності за долю країни, патріотизм, гуманізм, демократія, соціальна справедливість. Разом із тим формування сучасної української нації вимагає її історичний аспект, а саме виникнення і становлення як такої української нації.

Зазначимо, що в 80-ті роки ще минулого сторіччя канадський історик Орест Субтельний у написаній ним історії України показав, що є стійка лінія, яка розмежує Україну на дві частини. З'ясувалося, що в різних частинах країни живуть люди з відмінними світоглядними цінностями, різним історичним досвідом, протилежними геополітичними устремліннями, відмінною культурною та мовною орієнтацією, різним баченням майбутнього, що зумовлено багатомісними процесами [6].

Щоб подолати цей розкол, потрібно рішуче відкинути націоналістичні концепції «української України» і «України для українців», які до останнього часу утверджувалися на державному рівні і по суті є спробою формування не національної ідеології, а ідеології «титульної нації», що внесло розкол у багатонаціональне українське суспільство і поставило під загрозу цілісність України. Актуалізовані до останнього часу проблеми голодомору 30-х років минулого сторіччя, переосмислення ролі гетьмана Івана Мазепи, «героїзацію» ОУН – УПА та їхніх лідерів треба висвітлювати виважено, не ідеалізовано.

Зміцнення державної єдності України має здійснюватися шляхом піднесення загальної, зокрема політичної культури громадян, суспільства, залучення їх до реалізації принципів демократичного світу, модернізації їхнього мислення і життя.

Тобто, в Україні суб'єктом права на самовизначення проголошено не націю, а народ у цілому, не етнічну спільність, а поліетнічне громадянське суспільство.

На нинішньому етапі розвитку суспільства вирішальним чинником об'єднання України є утвердження сильної демократичної влади. Політична система сьогодні – це система транспартійної корупції, в якій різні партії на публіці сваряться, а всередині зв'язані бізнес-інтересами, що є для них головними. При цьому культивується всемогутність грошей, а це прямий шлях до корупційних дій. Відповідно до європейських вимірів демократія – це державна машина, що ефективно діє на користь країни, а не купки політиків, це чіткий поділ повноважень між гілками влади, де ефективно працює уряд, підтримуваний стабільною більшістю в парламенті. Це незалежна судова влада, дієва боротьба з корупцією, консенсус політичного класу й суспільства у стратегічно важливих для країни питаннях [7]. Заміна розбалансованої системи державних інститутів досконалою політичною системою, моделлю чіткого поділу владних повноважень, забезпечення механізму стримувань і противаг, сучасних форм безпосередньої і представницької демократії, наявність офіційної опозиції – невідкладні завдання, які належить вирішувати новообраній владі в Українській державі. На цьому етапі на даний час в Україні існує очевидна тенденція відновлення цен-

тралізованої моделі державного механізму на чолі з президентом. Саме главі держави належить визначити мету, цілі і стратегію реформ в українському суспільстві, призначити професійних посадовців та об'єднати всі владні інституції для їх реалізації. Тому глава держави повинен мати силу, волю і відповідні ресурси, щоб реформувати суспільство та відновити довіру народу до влади.

На сучасному етапі розвитку системи державотворення зростає роль Української держави, як всередині країни, так і зовні. Політичний осередок, опозиційні рухи та самі громадяни відіграють важливу роль, що в свою чергу призводить до розвитку інститутів громадянського суспільства. Простежується тенденція взаємозближення і взаємопроникнення громадянського суспільства і владних структур: держава безперервно прагне розширювати свої повноваження в соціальній сфері, а громадянське суспільство – активно впливати на функціонування політичної системи. Тобто, відбувається соціалізація держави і політизація громадянського суспільства.

Як вважають експерти, у своєму економічному поступі Україна має перейти від доктрини «навздогінного розвитку» до доктрини «випереджального розвитку», в основі якої інноваційно-технологічна модель змішаної економіки, де державне і приватне так чи інакше переплітаються. У зв'язку з цим економіка України потребує істотних структурних змін, а це неможливо без формування механізму відновлення цілісної національної, а не корпоративної економіки (за роки незалежності так і не вдалося її сформувати). Тому конче потрібна концепція економічних реформ, що передбачає перерозподіл приватних накопичень, спрямованих не на подальше збагачення їх власників, а на загальне благо, відповідні управлінські кадри, які досконало володіли б методами управління інноваційною економікою.

Врахування інтересів усіх регіонів, зміцнення економіки, перемога над безробіттям сприятиме тому, що «на тлі поліпшення добробуту всі суперечності, які роз'єднують громадян країни на Схід і Захід, будуть забуті або втратять свою гостроту». І далі: «Повинні бути здійснені назрілі соціально-економічні реформи, здатні змінити ситуацію в житті людей, а отже, й об'єднати їх у відчутті патріотизму і гордості за те, що вони живуть у цій країні» [8].

В українському суспільстві, у всіх його осередках то затихає, то спалахує з новою силою дискусія з мовного питання. «Мова тягне за собою довгий ланцюг проблем – культури, світогляду, переконань, менталітету, політики, історії, релігії, способу життя, світовідчуження, навіть якихось особистих психологічних проявів окремих людей і груп» [6].

Зазвичай висловлюють дві точки зору. Перша: російській мові слід надати статус державної нарівні з українською. Друга: слід обмежити сферу впливу російської мови, інакше потерпатиме українська. Міністерство освіти й науки України до останнього часу вимагало протягом півтора-двох років цілком перевести викладання у всіх вищих навчаль-

них закладах на державну мову, а шкільним учителям наказувало навіть на перервах спілкуватися лише «державною мовою».

Однак слід погодитися з твердженням про те, «що розв'язати мовну проблему «кавалерійським наскоком» не вдасться» [9].

Як відомо, стаття 10 Конституції України так визначає механізм функціонування української мови і мов інших національностей: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування» [10, с. 7].

Якщо йдеться про українську мову, то більш продуктивним видається поступовий перехід на українську мову всіх сфер діяльності нашого суспільства [9]. Особливу увагу слід приділити навчанню української мови (починаючи з дитячого садка) нового покоління наших співгромадян в україномовних і російськомовних навчальних закладах, заохоченню книговидання, формуванню культурних центрів, проведенню молодіжних конкурсів та фестивалів. Надзвичайно важливо, щоб кожний державний чиновник і депутат будь-якого рівня досконало володіли щонайменше двома мовами – українською і російською. Безперечно, будь-який держслужбовець регіонального рівня (і на Заході, і на Сході країни) мусить ними володіти абсолютно вільно. А в місцях проживання інших національних меншин – ще і мовою відповідного етносу. Якби шлях до вищої влади і політики був закритий людям, які не знають державної мови, про цю проблему давно забули б. І саме українська нація і народ України мають внести свої корективи в мовне питання, щоб було однозначне розуміння і сприйняття, і повага до мови свого народу.

Повчальні роздуми стосовно російської мови постійного представника в ЮНЕСКО Олжаса Сулейманова: «Після розпаду Союзу інтерес до народних, споконвічних мов значно підвищувався нерідко на шкоду російській мові. Але потім зрозуміли: забувати російську мову не можна. Це погано для національної культури. Через те, що відразу звужується зв'язок з навколишнім світом. І через те в Казахстані ввели ідеологію тримовності. Казахська мова – державна, російська – як мова євразійського спілкування і англійська – як мова світового спілкування. Ось така, на мій погляд, формула сприятиме розвитку і нашої економіки, і нашої культури» [11].

Це саме стосується і виконання вимоги Конституції України про сприяння вивченню мов міжнародного спілкування. У нашому випадку йдеться передусім про мови європейських держав. І саме нація має стверджувально поставитись до цього питання.

Сутність «української ідеї» – за уявленнями наших національних радикалів – в природно-історичній пов'язаності української спільноти однією волею до національно-культурного самоствердження. Тобто засадничий зміст національної ідеї полягає в дополітичному (природно-етнічному) утвердженні суспільної єдності. Говорячи в термінах сучасної політичної філософії, значення національної ідеї полягає у вирішенні проблеми легітимації; у випадку України – узвичаєння нової, посткомуністичної влади, іншого, нового політичного режиму [12, с. 7].

Висновки. Таким чином, національна ідея є продуктом історичного розвитку. Нерозривність зв'язку між національними та соціальними питаннями, неможливість їх самостійного розв'язання не лише у процесі становлення української державності, а й у контексті глобальних проблем сучасності, основних тенденцій сучасного світу, що становлять основний зміст і принципи української національної ідеї. До її сутності слід віднести орієнтацію на духовний розвиток, національну культуру, уявлення про глибоку спорідненість соціальної справедливості та національної незалежності, що становить основу формування і консолідації нації. Національна ідея передбачає не побудову, а розвиток держави на своїй національній основі, своїй етнопольній культурі та історичній пам'яті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. Шемшученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. – 2-е вид. доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 735 с.
2. Колодій А. До питання про типологію та шляхи формування нації / А. Колодій // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів, ДУ «Львівська політехніка», 2000. – Випуск 2. – С. 5-26.
3. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія / Г.В. Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
4. Заруба О. Нація чи інтеграція? Про пошук національної ідеї в контексті євроатлантичної інтеграції / О. Заруба // Україна в європейському контексті. Іражское общество и средства массовой информации. Пятнадцатая сессия в СМІІ / Луганск. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганск.: Знання, 2004. – С. 128-132.
5. Розумний М. «Громадянське суспільство» vs «політична нація» / М. Розумний // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 5-11.
6. Алексеев В. «Линия Сувельного». Раскол сохраняется – это объективная реальность Украины / В. Алексеев // Киевский телеграф. – 2010. – 5-11 февраля.
7. Силина Т. Украина в трех соснах: НАТО – Россия – ЕС / Т. Силина // Зеркало недели. – 2008. – 27 сентября.
8. Мишель де Монтень. Как объединить Украину // Столичные новости. – 2010. – 16-22 февраля.
9. Данышин Н. Языковой катамаран Украины / Н. Данышин // Зеркало недели. – 2010. – 13 марта.
10. Конституція України. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 158 с.
11. Олжас Сулейманов: «Поиски национальной идеи заканчиваются обыкновенным национализмом» / 2000. – 2010. – 7 января.
12. Бистрицький Є. Українська ідея, громадянське суспільство, політична нація / Є. Бистрицький // Шляхи формування української політичної нації. Матеріали науково-практичного семінару. – Ужгород, 1996. – 2 квіт. – С. 5-10.